

Inleiding

Kun je studenten op een competentiegerichte manier de taaldidactiek bijbrengen? Met taaldidactiek bedoelen we het kunnen lesgeven in alle domeinen van het vak Nederlands: spreken en luisteren, lezen en schrijven. Bij competentiegericht opleiden streven we naar

- een sterke verbinding tussen praktijk, theorie(en) en de persoon van de leerkracht;
- studenten die weten aan welke competenties ze moeten werken en die bijvoorbeeld via assessments helder in beeld hebben in hoeverre ze voldoen aan de vereiste kwaliteiten;
- een programma met een duidelijke afstemming tussen theorie en stage;
- studenten die door voortdurende reflectie op hun eigen kunnen leren hun sterke en zwakke punten te benoemen en nieuwe leerdoelen te stellen.

In deze bijdrage schetsen we een mogelijkheid om deze doelen in de praktijk te brengen rond de taaldidactiek, in de meeste Pabo's een behoorlijk groot onderdeel van het programma (vgl. ook *Koersen op Meesterschap*. Expertgroep Kwaliteit lerarenopleiding primair onderwijs, oktober 2004). We gaan in op het werken met kenmerkende situaties, de verschillende competentieniveaus en de toetsvormen die je kunt hanteren om het niveau van studenten vast te stellen. In deze bijdrage blijven we noodgedwongen vrij kort. Wie meer wil weten, kan ons altijd om meer vragen.

1 Kenmerkende situaties

Bij het vormgeven van competentiegerichte taaldidactiek maken we gebruik van kenmerkende situaties. Een kenmerkende situatie beschrijft een frequent voorkomende en relevante situatie, in dit geval binnen het schoolvak taal, zoals het verzorgen van een les waarin kinderen een spellingregel leren hanteren. Het uitvoeren van een kenmerkende situatie veronderstelt de inzet van vakspecifieke competenties die zichtbaar worden in het handelen van studenten, bijvoorbeeld het verzorgen van een instructie, hanteren van werkvormen en het kunnen beoordelen van de prestaties van leerlingen.

De kenmerkende situaties zijn concentrisch opgebouwd waarbij de beheersing van een volgende niveau veronderstelt dat de student ook de competenties van een lager gelegen niveau beheerst.

De kenmerkende situaties hebben verschillende functies zoals:

- ze waarborgen de beroeps-/praktijkgerichtheid van de opleiding (het curriculum wordt grotendeels geschreven rond de kenmerkende situaties);
- ze bepalen grotendeels het stageplan en het toetsplan (er worden kenmerkende situaties getoetst en geen modules of cursussen);
- ze sturen het leren van studenten die er hun stagedoelen mee aantonen.

2 Niveaus

De kenmerkende situaties hebben we verdeeld in vier niveaus:

1 *Methodelessen verzorgen (Werken met een eenvoudig onderwijsontwerp)*

Je kunt les geven in de verschillende domeinen van Nederlands aan de hand van een methode.

2 *Zelf lessen ontwerpen*

Je kunt zelf een didactische route ontwerpen om kinderen verder te ontwikkelen in de verschillende domeinen van Nederlands.

3 *Adaptief werken*

Je kunt een door jezelf ontworpen didactische route zo afstemmen op de aanwezige verschillen in niveau, interesse, leerstijlen en tempo dat alle kinderen in de groep verder komen in hun ontwikkeling in de verschillende domeinen van Nederlands.

4 *Lessenseries en thematisch werken*

Je kunt vanuit een verantwoorde visie op taalonderwijs in een serie taalactiviteiten doelgericht werken aan de ontwikkeling van kinderen en die activiteiten thematisch integreren met andere schoolvakken.

Binnen elk niveau spelen de volgende aspecten een rol (zie ook De Munnik & Vreugdenhil 2001, hfs. 4)

- verantwoorden;
- beginsituatie bepalen;
- doelstelling bepalen;
- didactische route bepalen;
- motiveren;
- instructie geven;
- werkvormen gebruiken;
- materialen gebruiken
- evalueren.

Voor elk competentieniveau zijn deze aspecten in opklimmende complexiteit geformuleerd. Zie het schema hierna (Huizenga & Robbe 2005, hfs. 4).

Niveau Aspect	Niveau 1 Methode lessen verzorgen	Niveau 2 Zelf lessen ontwerpen	Niveau 3 Adaptief werken	Niveau 4 Lessenseries geven en thematisch werken
Verantwoorden	Je plaatst een les binnen het concept van de methode.	Je kunt verantwoorden wat de (onderwijskundige) relevantie is van de taalactiviteit.	Je kunt de keuzes die je maakt verantwoorden vanuit taaldidactische criteria.	Je verantwoordt je visie op taalonderwijs en relateert die aan het schoolconcept.
Beginsituatie bepalen	Je bepaalt de beginsituatie op basis van de methode.	Je bepaalt welke taken de kinderen al beheersen.	Je beschrijft de specifieke beginsituatie en de verschillen in interesse, ontwikkeling en tempo.	Je beschrijft de beginsituatie ten aanzien van verschillende taalactiviteiten en vakgebieden en kunt die op elkaar betrekken.
Doelstelling bepalen	Je benoemt wat je kinderen wilt leren in een les.	Je formuleert de doelen die je met een specifieke groep wilt bereiken.	Je past de doelen aan aan de specifieke beginsituatie van de groep.	Je formuleert meervoudige doelen op proces- en productniveau waaruit blijkt dat je de kinderen verder brengt in hun ontwikkeling.
Didactische route bepalen	Je hanteert de didactische route van de methode.	Je ontwerpt een didactische route.	Je ontwerpt een didactische route waarbij je rekening houdt met de verschillen tussen de kinderen.	Je ontwerpt een didactische route voor meerdere activiteiten waarbij je de leerstof ordent naar moeilijkheidsgraad en verbindt met andere vakgebieden.

Motiveren	Je neemt de inleiding uit de methode over of past die aan.	Je bedenkt een motiverende inleiding.	Je betreft in je inleiding alle kinderen bij de les door een beroep te doen op hun interesses en leerstijlen.	Je bedenkt een motiverende startactiviteit op het thema en bent in staat om kinderen te motiveren tot vervolactiviteiten.
Instructie geven	Je geeft instructie volgens de aanwijzingen van de methode.	Je bedenkt een effectieve instructie. instructie.	Je past je instructie aan bij de verschillen in de groep. kinderen	Je faseert je instructie of geeft op basis van de specifieke vragen van kinderen
Werkvormen gebruiken	Je hanteert de werkvormen die in de methode worden aanbevolen.	Je kiest werkvormen die de kinderen in staat stellen zich de leerstof eigen te maken.	Je kiest werkvormen die een beroep doen op verschillende leerstijlen.	Je kiest gaande het onderwijsproces werkvormen die passen bij de leervragen van kinderen.
Materialen gebruiken	Je gebruikt de materialen die in de methode worden aanbevolen of je maakt een verantwoorde keuze daaruit.	Je kiest of maakt materialen die de kinderen in staat stellen zich de leerstof eigen te maken.	Je kiest materialen die een beroep doen op de verschillende leerstijlen van kinderen.	Je kunt materialen flexibel inzetten afhankelijk van het onderwerp en de leervragen van kinderen
Evalueren	Je gebruikt de toets of de observatiecriteria van de methode.	Je ontwerpt een toets of observatiecriteria waarmee je kunt nagaan of de kinderen de leerstof beheersen.	Je stelt op basis van observatie of tussentijdse toetsing je onderwijs bij.	Je evalueert proces- en productdoelen en formuleert op basis daarvan het vervolg op je onderwijsactiviteiten

3 Kenmerkende situaties voor de lijn Nederlands

Voor de lijn Nederlands kan de student werken met de kenmerkende situaties zoals die in het schema hierna zijn weergegeven op de vier hiervoor beschreven niveaus. In de eerste en tweede kolom staan een korte en iets langere omschrijving van de kenmerkende situatie, in de derde kolom de cursus die opleidt voor deze situatie. Daarnaast staan de bronnen die studenten kunnen hanteren om de voor de situatie noodzakelijke kennis op te doen en in de laatste kolom staat de wijze waarop wordt vastgesteld of een student over voldoende competenties beschikt om naar een volgend niveau te kunnen gaan.

korte omschrijving	beschrijving kenmerkende situatie	cursus	mogelijke bronnen	toets
1 werken met een eenvoudig onderwijsontwerp				
Beginnende geletterdheid	Je ontwikkelt de geletterdheid bij kinderen uit de groepen 1 - 3 door activiteiten als interactief voorlezen, begeleiding in de leesschrijfhoek, het uitvoeren van taalspelletjes of het verzorgen van lessen aanvankelijk lezen met behulp van een methode. Je geeft op een interactieve manier taalonderwijs.	Taalonderwijs met een methode Spelling eigen vaardigheid	Competentiegericht taalonderwijs Spellingkracht reader	Schriftelijke toets taalonderwijs Spelling eigen vaardigheid
Werken met een taalmethode	Je verzorgt taalonderwijs met behulp van een spellingmethode, taalmethode en leesmethode. Je bent in staat de didactische route uit de methode te hanteren of op onderdelen aan te passen.	Onderwijs ontwerpen (algemeen)	(algemeen)	Portfolio (algemeen) Assessment
2 zelfstandig lessen ontwerpen				
Spreken/ luisteren	Je geeft een les spreken/ luisteren waarbij een vorm van samenwerkend leren wordt toegepast. De werkvormen worden gekoppeld aan een didactische route.	Begeleiden van mondelinge taalontwikkeling	Taal & Didactiek Spreken/ luisteren Taal &	Portfolio (algemeen)
Taalontwikkeling bij kleuters	Je begeleidt de mondelinge taalontwikkeling van kleuters door verschillende activiteiten. Je sluit aantoonbaar aan bij hun zone van naaste ontwikkeling.		Didactiek Taal en kleuters	

Aanvankelijk lezen methodeles	Je ontwerpt en geeft in groep 3 een interactieve les aanvankelijk lezen. In de les wordt een nieuw woord aangeleerd en met verschillende verwerkingsmaterialen gewerkt. Je maakt gebruik van verschillende instructieprincipes en kunt problemen van leerlingen benoemen in termen van leesstrategieën en deelvaardigheden van het lezen.	Aanvankelijk lezen	Taal & Didactiek Aanvankelijk & Technisch lezen	Schriftelijke toets taalonderwijs Portfolio (algemeen)
Taalbeschouwing	Je geeft een les taalbeschouwing over de functie en de gebruikswaarde van taal of over een taalkundig begrip. Je hanteert hierbij het stappenplan voor het aanleren van begrippen.	Taalbeschouwing	Taal & Didactiek Taalbeschouwing	
Grammatica	Je verzorgt een les grammatica, waarin je de kinderen een nieuw grammaticaal begrip aanleert in het kader van de woordbenoeming of de zinsontleding. Je hanteert daarbij het stappenplan voor het aanleren van grammaticale begrippen. Je speelt in je instructie in op de moeilijkheden in de leertaak. Je maakt gebruik van het materiaal van de taalmethode, past dit waar nodig aan of vult dit aan met zelf ontworpen materiaal.	Grammatica eigen vaardigheid	Praktische cursus zinsontleding	Eigen vaardigheid grammatica
3 adaptief werken				
Leesbevordering	Je stimuleert het leesgedrag van kinderen en maakt daarbij gebruik van verschillende werkvormen en activiteiten. Je houdt rekening met de verschillen tussen kinderen in leesvaardigheid en interesse.	jeugdliteratuur	Leren lezen laten lezen Studieboek	Essay Portfolio (algemeen)
Spelling	Je kunt de spellingvaardigheid van kinderen begeleiden voor de onveranderlijke woorden en de werkwoordspelling. Je houdt daarbij rekening met de leerstijlen van de kinderen en de individuele verschillen in een groep. Je vult het methode materiaal aan met zinvolle oefeningen en zorgt voor een functionele toepassing.	spellingdidactiek	Taal & Didactiek Spelling	Schriftelijke toets taal Portfolio (algemeen)
Schriftelijke taalvaardigheid	Je bent in staat de lees- en schrijfvaardigheid van kinderen te stimuleren in functionele schrijfsituaties. Waar nodig geeft je procesgerichte instructie op de deelvaardigheden van het begrijpend lezen en stellen. Je schakelt zo mogelijk de computer in. Je houdt rekening met de niveau verschillen tussen kinderen en sluit aan bij de behoeften van anderstalige leerlingen. Je analyseert op basis van de schrijf producten van kinderen met welke aspecten van het stellen er nog problemen zijn en geeft schrijftips aan individuele kinderen.	Begeleiden van gevorderde geletterdheid	Taal & Didactiek Stellen Taal & Didactiek Begrijpend lezen	Portfolio (algemeen)

LVS (leerling- volgsysteem)	Je neemt in een klas een LVS-toets voor taal en rekenen af. Op basis van de analyse van de toetsgegevens stel je je onderwijs bij en neem je vervolgtolsten af. Op grond hiervan maak je een handelingsplan en neemt de verantwoordelijkheid voor de uitvoering hiervan. Je overlegt met externe deskundigen over de remediering.	Zorgverbreding (algemene cursus)	Taal & Didactiek Aanvankelijk & Technisch lezen Taal & Didactiek Spelling Protocol leesproblemen en dyslexie DTLAS (Diagnostiek van technisch lezen en aanvankelijk spellen)	
4 geïntegreerd en thematisch werken				
Thematisch taalonderwijs	Je stimuleert vanuit een anker/ onderwerp uit de belevingswereld van kinderen verschillende taalvaardigheden in functionele situaties. Je probeert spreken, luisteren, lezen en schrijven zoveel mogelijk te integreren. Je geeft procesgerichte instructie naar aanleiding van gebleken tekorten en behoeften.	Thematisch werken (algemene cursus)	Thema's en taal Taal leren op eigen kracht	Portfolio (algemeen) Assessment (algemeen)
Woorden- schat	Je werkt binnen diverse vak- en vormingsgebieden systematisch aan de woordenschatontwikkeling van kinderen. Hierbij maak je een beredeneerde selectie van de aan te leren woorden en werkt volgens de viertact voorbereiden, semantiseren, consolideren en controleren. Je gebruikt verschillende werkvormen, zoals een woordmuur, een woordenhoek en verschillende soorten oefeningen voor het consolideren.	Woordenschatonderwijs	Taal & Didactiek Woordenschat	

4 Toetsen

Bij elke kenmerkende situatie hoort een aantal toetsen.

Portfolio.

In de portfolio beschrijft een student welke kenmerkende situaties hij beheerst. Hij heeft daartoe een aantal claims geformuleerd (bijvoorbeeld: "Ik kan een goede instructie geven bij een zelf ontworpen spellingles") en bewijsmateriaal waarmee hij de claim kan aantonen. De portfolio-opbouw wordt begeleid door een tutor. In een Portfoliogesprek toont een student aan voldoende relaties te kunnen leggen tussen de kennis, de uitgevoerde praktijk en zijn eigen functioneren.

Eigen vaardigheid.

In deze toets bewijst een student te beschikken over voldoende eigen vaardigheid, bij-

voorbeeld in het spellen of grammatica, om zelf lessen te kunnen ontwerpen en uit te voeren.

Schriftelijke toets

Een schriftelijke toets gaat na of een student over voldoende kennis (reproducerend) beschikt om bijvoorbeeld een les te ontwerpen.

Essay

Het essay biedt de mogelijkheid te toetsen of een student in staat is zijn eigen mening en visie te verwoorden.

Assessment

In een assessment (veelal een bezoek in de stage) laat een student zien dat hij de taal-specifieke competentie beheerst. In het assessment worden ook overstijgende competenties als presenteren, leidinggeven en contact leggen met kinderen beoordeeld.

Naast deze toets- en instructieonderdelen zijn er vanzelfsprekend in de rest van het curriculum ook programmaonderdelen die bijdragen aan het competent worden in taal, met name binnen het pedagogisch en didactisch kijkvenster (zoals de Stichting Beroepskwaliteit Leraren dat onderscheidt) leren lessen ontwerpen, klassenmanagement en samenwerkend leren.

5 Tot slot

In deze bijdrage hebben we in kort bestek een mogelijkheid uiteengezet om competentiegericht te werken aan de vaardigheid van studenten in de taaldidactiek. Dat is grotendeels gebaseerd op ons boek *Competentiegericht taalonderwijs* en wordt momenteel in de praktijk gebracht binnen de deeltijdvariant van de Pabo van de Gereformeerde Hogeschool in Zwolle. Voor vragen of opmerkingen kun je terecht bij rrobbe@gh-gpc.nl

Literatuur

Huizenga, H. & R. Robbe (2005), *Competentiegericht Taalonderwijs*. Groningen: Wolters Noordhoff.

Munnik, C. de & K. Vreugdenhil (2001), *Onderwijs Ontwerpen*. Groningen: Wolters Noordhoff.

Koersen op Meesterschap (2004), Expertgroep Kwaliteit lerarenopleiding primair onderwijs. Uitgave Landelijk Overleg Lerarenopleiding Basisonderwijs.